

1734 anbefalldes Kungl Maj:t inrättandet av sockenmagasin för att lindra nöden under missväxtår och för att skaffa socknen en lånekassa. Sockenmagasinen kan sägas ha varit de första sparbankerna. De kom att spela stor roll under missväxtåren. Den ekonomiska betydelsen växte och med sockenmagasinen främjades skolväsendet och barmorskeväsendet på 1800-talet. Här ett par typiska sockenmagasin, t v Arsunda, Uppland, t h Viksta, Uppland.

sin existens. Lång torkperiod eller svåra regn betydde båda missväxt. Våldsam snösmältning gav översvämningar som hotade vårsådden. Tidig höstfrost hotade brödsåden. Med boskapspest uppkom brist på mjölk, smör och kött. En skördekatastrof innebar att samhället skakades i sina grundvalar. Bygden kunde inte få undsättning från andra landskap som kanske undgått missväxten. Det fanns varken vägar eller fungerande kommunikationer för att transportera spannmål i tillräcklig mängd från ett landskap till ett annat. Vart förslog några säckar säd på en oxvagn eller en påse på hästryggen, frågar sig Vilhelm Moberg (1898–1973) i *Min Svenska Historia*. Nej, lokalsamhället lämnades åt sitt öde, slaget av missväxt. Om skörden slog fel förlorade bondefamiljen inte bara sin brödföda. Bonden förlorade alla betalningsmedel då spannmålen var hans främsta mynt. Med sin spannmålsskörd betalade han skatt

delsen växte och med sockenmagasinen främjades skolväsendet och barmorskeväsendet på 1800-talet. Här ett par typiska sockenmagasin, t v Arsunda, Uppland, t h Viksta, Uppland.

framställa. Ett nödår innebar därför ekonomisk kris under flera år framåt. När hela årsinkomsten uteblivit för bonden var han tvungen att inskränka sina utgifter. De tillfälliga daglönarna avskedades först, sedan de årsanställda drängarna. Hela landsbygdens obesuttna kunde förlora sin utkomst i nödarstider. Bonden kunde tvingas att slakta sina kreatur och sina hästar. Utsädet användes till brödsäd. Redskapen såldes på exekutiv auktion. Många torpare och småbönder fick gå från sina hemman och bli backstugusittare eller överlämnades till fattigvården. En missväxt innebar därför en nedgående spiral för lokalsamhället som det kunde ta flera år att hämta sig ur.⁴ Barkbrödet var i Mellan- och Nordsverige inte ett tillfälligt använt nödbråd. Det var ett livsmedel som användes även under relativt goda år. Barken användes som återförsäkring för att "bibehålla vanan i nödens tid". Det var normalt att blanda bark i bak-

Från Boken "Svagårens barn" av Ulf Högberg. En bok jag rekommenderar alla att läsa. På bilden ser du två sockenmagasin från Uppland där spannmål förvarades. Om dessa kan du läsa på Wikipedia.

"Ett **sockenmagasin** är en [förrådsbyggnad](#) avsedd för förvaring av [spannmål](#). Bönderna i [sockner](#) kunde förvara spannmål här och även låna under [nödår](#). Därigenom skulle priserna variera mindre från år till år. Antalet sockenmagasin i [Sverige](#) uppgick 1832 till nästan 1000 stycken. I början av 1900-talet hade det sjunkit till runt 200.

De första sockenmagasinen byggdes i början av 1700-talet. Fram till 1759 ökade antalet snabbt, men det året utfärdades en bestämmelse om möjlighet till tvångsanslutning vilket gjorde att nybyggnationen avstannade. Inte förrän i början av 1800-talet tog den fart igen.

Under 1800-talet förändrades sockenmagasinens verksamhet något. 1813 blev det möjligt att använda sockenmagasinen till att finansiera [fattigvård](#) och liknande. 1817 fick [sockenstämman](#) inflytande över magasinerna och från 1843 full kontroll. 1863 blev det tillåtet att omvandla spannmålsfonderna till [penningfonder](#).

På 1860-talet var det matbrist pga dåliga skördar i Sverige. Missväxten drabbade i första hand Norrland men även i övriga Sverige var skördarna sämre. Något liknande har sedan dess inte drabbat Sverige. Folk idag vet inte vad det vill säga inte ha tillräckligt med mat på bordet.

Mina förfäder hade problem under denna tid. Min farfars farfar Niclas Staf och han och en av hans söner Anders Gustaf Staf fick låna från sockenmagasinet i Västra Tunhem strax utanför Trollhättan åren 1863 - 1866. Har fortfarande kvar dokument över dessa transaktioner. De lånade havre och råg. Se nedan.

1863		1864	
Kapre		Kapre	
Capital	21	Capital	11 625
Ränta	2 625	Ränta	1 454
Summa	23 625	Summa	13 079
Det Tolf fot Kapre quit <i>Hjberg</i>		Det 7 fot 079 Summa quits <i>Hjberg</i>	

Men tydligtvis hade de en del problem att betala tillbaka, det kom kravbrev. Det kom även ett kravbrev till en bror till Anders som hette Carl Johan som var min farfars far.

Till Nicholas Staf, Hedeäng.

Derest icke Ni inom 8ta dagars
härefter inbetalas eller Skuld till Turehems
Sacknemasageris nödgas jag säga ut
magasinet fordran.

Harstads den 2 mars 1866

Hjberg

Till C. J. Staf Hedeäng!

Såne jag icke vet von bradren A. G. Staf.
är boende, och C. J. Staf får konare till
Tidnings Säknes Magasin gätt i fullborg
jane fan egen skuld, för nådjas jag
tillhållna gifna uti om denna skuld icke
betalas innan 8ta dagen här efter jag
nådjas säga ha jag en skuldaren jag
bargeman. Skulden är nu med ränta 4¹/₂ per
Stag. Visket jag med verkhan vice tillhållna gifna
Marslund den 2 mars 1866
L. Hjerteng

Spannmålen var betalningsmedlet förr i tiden för folket på landsbygden. Blev det missväxt drabbade det inte bara bönderna utan alla som jobbade för bönderna och de som anlätades av bönderna. Hela årsinkomsten för bonden kunde då utebli och för landet blev det ekonomisk kris.

Fast det fanns värre tider än 1860-talet. Under 1600-talet som man kan kalla svälternas århundrade när det gäller Europa var det värst. Det var ett kallare klimat, sämre skördar och fler missväxtperioder.

Ur Tidskriften Dalfolk och 60-talets tidskrift Tunarötter med författaren Emil Åkerström läser vi följande.

1527 – 1528 var det hungersnöd på grund av sena vårar och tidiga höstar.

1690-talet var det som om väderleken var upp och nervänd. 1692 var det mildt från januari till mars, men i april kom en förfärlig kyla, så att isarna bar hela maj månad. Vid skördetiden kom ett ihållande regn, som förstörde all gröda.

1695 kom vid nyår en ovanligt sträng kyla, som såg ut att aldrig ta slut. Vargarna drogs av hunger in i Amsbergs by och anföll t.o.m. människor. Hela maj låg snön kvar och först efter midsommar kunde man så. Sedan följde en kall och regnig sommar med tidig nattfrost som tog hela den lilla skörden.

1696 började med vårväder och i februari kunde man se nytt grönt gräs spira, men så i mars kom vintern med kyla och snö som låg kvar långt in i maj. Man sådde efter midsommar, men i augusti kom hårda och ihållande nattfroster, som förstörde allt så åkrarna låg helt svarta. I slutet av september kunde man plocka smultron och i oktober mognade hallon.

1697 var tillståndet i hela Norden förfärligt. I det fattiga Finland dog 80.000 människor av svält och i Sverige över 100.000. Hela socknar i Norrland dog ut, kyrkorna stängdes och nycklarna sändes till konungen. Här i Amsberg finns inga uppgifter om att någon svält ihjäl, men p.g.a. att man under flera år blandat bark, halm och agnar i födan blev många dödligt sjuka i blodsot.

Inte mindre än 7 st dog 1697 i lilla Amsberg, d.v.s. en person i var tredje gård och sex gårdar låg öde. På sommaren 1697 begravdes 10 – 20 avlidna varje söndag på Stora Tuna kyrkogård.

1740 noterades svår torka i Amsberg med missväxt som följd. Sahlstedt betonar detta i Tuna Minne 1743 och tillfogar även att den ostadiga väderleken orsakar folket ohälsa, krämpor och ”helsoter”.

1783 – 1784 hade en ovanligt lång och sträng vinter. Ända in i maj låg det stora snömassor på vägarna och det var svårt att komma fram med häst och släde. Isarna låg till långt in i juni månad.

Påbud utfärdades om faran att blanda bark, mäsk, agnar, ben och sågspån i brödet, då det orsakade den grasserande dödligheten i rödsot och rötfeber. Man borde äta hästkött och andra tama och vilda djur som av fördomar ej annars åts. Renlav, mossa och rötter av kvickrot och tistlar var ej skadligt.

1837 förorsakade otjänlig väderlek missväxt och 1838 kallades barkbrödsåret.

1844 var våren och sommaren ovanligt regniga.

1850 den 29 januari var så sträng kyla i förening med starkt yrväder att i mannaminne dess like icke funnits.

1857 under sommaren regnade det alldeles kolossalt. Havren fick stå ute på åkrarna och hemforslades på vinterföret.

1866 – 1867 var de sista verkliga nödåren. Den 15 februari skrev storskifteslantmätaren J. A. Andersson till Lantbruksakademiens tidskrift bl.a.

”Det börjar gå omsols, att man kan fundera om sommar och vinter skola byta roller. Sålunda har vi till för 1½ vecka sedan haft barmark och överhuvudtaget ganska blid väderlek. Men nu har gubben Bore sent omsider kommit och det så väldigt att det är fråga om att komma utom stugdörren, ty drivorna ligga i höjd med åtminstone fähustaken. Vi plogade vägarna de första dagarna, men måste avstå, när man såg att arbetet efter några timmar var förgäves.”

Det sista verkliga hungeråret här anses vara 1867. Från Sifferbo har antecknats att mellan pingst och midsommar kom en så stor snödämp att meddon kunde användas. All gröda frös bort. Den 18 maj var isen på Gimmen 29 tum. Strax före midsommar efterföljdes kylan av en stark värmebölja. Trädens knoppar utvecklade löv på tre dagar. Likväl slog årsväxten fel och det blev svårt nödår.

1880 var den varmaste sommaren i mannaminne.

Hämtat från <http://klimatsans.com/2016/05/03/historiens-naturliga-klimat/>

De skriver att det var snö upp till fähustaken. Här i Västergötland fick bönderna på sina ställen skotta tunnlar i snön så att de skulle kunna gå mellan bostadshus och fähus.

Om hur det var på 1690-talet kan du läsa mer om i <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:217892/FULLTEXT01.pdf>

Titeln är ”Klimatet, döden och makten -- 1690-talet klimatkris” (2008)

Bland annat sägs det ”Befolkningsförlusten under 1690-talet var omfattande. Enligt moderna uppskattningar förlorade Finland inte mindre än ca en fjärdedel av sin befolkning.

Den finländska befolkningen sjönk från knappt 450 000 till drygt 330 000 mellan 1690 och 1720. Redan år 1700 var den nere i ca 400 000 invånare. Den fortsatta befolkningsnedgången berodde på det Stora Nordiska

Kriget som bröt ut år 1700 och kom att vara fram till 1720-21. Genom Sveriges militära sammanbrott i Poltava 1709, och ryssarnas ockupation av Finland under 1710-talet, kom Finland att drabbas hårt av kriget och dess pålagor. Utskrivningar till de sviktande arméerna, massflykt under ockupationen av främst borgerliga grupper och allmän ekonomisk desorganisation bidrog till att förstärka 1690-talets klimatkatastrof. Ovanpå krigets vedermödor lades ytterligare ett antal år av svaga skördar och några år av ren missväxt, men allra viktigast för befolkningsnedgången efter 1700 var den förhärjande pest som drog fram över Skandinavien och Baltikum åren 1710-1711.”

Efter Lilla Istidens slut har vi fått en uppvärmning och det ska vi vara mycket tacksamma för.